

ՀՏԴ 82.09 (479-25)

Գրականագիտություն

**ՎԱՀԱՆ ԹՈՅՈՎԵՆՑԻ «ՀՈՎՆԱԹԱՆ ՈՐԴԻ ԵՐԵՄԻԱՅԻ» ԵՐԿՐ
ԱՆԻ ՇԻՐԻՆՅԱՆ**

Բանալի բառեր: Գյուղաշխարհի հերոսներ, ազատություն, ազնվագույն կամ, լեռան քարաքար, աղյուս, բրտուանոց, անմահություն, մարդկային թշվառություն, արարելու արվեստ, քանդակներ, ժառանգականություն:

Ключевые слова: сельские герои, свобода, благороднейшая глина, город горы, кирпич, бессмертие, человеческая нищета, искусство творения, скульптуры, наследственность.

Keywords: village heroes, liberty, the noblest clay, mountain city, column, pottery, immortality, human squalor, art of creating, sculptures, heredity.

А. Ширинян

Произведение Вагана Тотовенца „Овнатан-сын Еремии“

Целью и ключем произведений Вагана Тотовенца является человек. В произведении „Овнатан-сын Еремии“ поэт изображает лица отличающихся их психологией, ролью и образом жизни, чистые и прозрачные характера. Он описывает искусство творения со сырого кирпича до белых мраморных памятников. Человеческая злость, темные мысли, отсталость, власть нахлебников не дают, чтобы мастер сотворял в мире.

A. Shirinyan

Vahan Totovents “Hovnathan the son of Yereimia” novel

The axis and the aim of Vahan Totovents’s works is a human being. In the novel “Hovnathan the son of Yereimia” the writer creates images differing with their psychology, their role and way of life, simple and transparent characters. He describes the art of creating from the very raw column to white marble monuments. Human spite, dark thoughts, backwardness and sponger power do not let an artist create peacefully.

Վահան Թոյովենցի ստեղծագործությունների առանցքն ու նպատակը մարդն է: «Հովնաթան որդի Երեմիայի» երկում գրողը կերտում է իրենց հոգեբանությամբ, իրենց դերով ու կենսակերպով տարբերվող կերպարներ, պարզ ու թափանցիկ բնավորություններ: Նա նկարագրում է արարելու արվեստը՝ հում աղյուսից մինչև սպիտակ մարմարե հուշարձաններ: Մարդկային չարությունը, խավար միտքը, հետամնացությունը և ձրիակերների իշխանությունը թույլ չեն տալիս, որ արվեստագետն ստեղծագործի խաղաղությամբ:

*Պետք է մտածել մարդուն մասին: Պետք է ջանալ
մարդուն կարողությունները հասցնել իրենց
բարձրագույն կատարելության: Աստվածայինը չէ, որ
մեզ առավելապես կը շահագրգռե, այլ մարդկայինը:
Մարդը... իմ նպատակն է:
Վահան Թոյովենց*

Նորագույն շրջանի հայ գրականության մեջ յուրահատուկ տեղ է գրավում Վ. Թոյովենցը արևմտահայ, սփյուռքահայ և խորհրդահայ գրականության ավանդների կրողն ու ներկայացուցիչը: Մեծ հայ էր նա և մեծ հայրենասեր, հայ ժողովրդին, հայ մշակույթը սիրող ու պաշտող: Վիյամ Սարոյանը, որ մոտիկից գիտեր Վահան Թոյովենցին, գրել է, որ ինչքան էլ սահում է ժամանակը, ավելի ու ավելի է սիրում Թոյովենցի կյանքը, ճշմարտությունը, առասպելն ու ողբերգությունը: Պարզ անկեղծությամբ Թոյովենցը կերտում է կերպարներ, որոնք տարբեր են իրենց հոգեբանությամբ, իրենց դերով ու կենսակերպով: Նրա ստեղծագործությունների առանցքն ու նպատակը մարդն է: Գրողի համար առաջնային են դառնում մարդու կրքերն ու ապրումները, հույզերն ու զգացողությունները, սիրո ճշմարտության հաստատումը, գեղեցիկի ու մարդկայինի հաղթանակը:

Մարդու և մարդկայինի կորստյան տագնապը, տառապանքի աննկարագրելի ճամփաները, հայրենիքի մխացող ցավը սկիզբ դրեցին մի նոր գրականության, որի ընթացքը պիտի հոսեր վերհուշի ու կարոտի գրական ճամփաներով: Այս հզոր բախումների կիզակետում Թոյովենցի երկերը կրում են համամարդկային խմորումների դրոշմը:

«Հովնաթան որդի Երեմիայի» վիպակում քնարական բանաստեղծի նուրբ զգացողությամբ Թոթովենց արձակագիրը ամբողջական բնանկարի մեջ մեկիկ-մեկիկ առանձնացնում է հարազատ գյուղաշխարհի հերոսներին, հողը, բնությունը: Զգուշավոր և բազմափորձ հոգեբանի նման նա ընթերցողին կամաց-կամաց ներքաշում է իր հարուստ գյուղաշխարհը՝ նրան ևս դարձնելով դեպքերի անմիջական մասնակից: Պարզ, անպաճույճ նկարագրություններն ու համոզիչ խոսքը հիմնավորապես գերում են ընթերցողին իրենց բնականությամբ:

Վիպակը գրվել է Միքայել Նալբանդյանի հիշատակին, ում համար ազատությունն անփոխարինելի համամարդկային արժեք էր: Նալբանդյանը մարտնչել է բռնության դեմ՝ հանուն ժողովրդի քաղաքական և տնտեսական ազատության, հանուն մարդկային ու համամարդկային ազատության և եղբայրության: Ու կարծես Նալբանդյանի «Ուր չկա մտքի և բանականության ազատություն, այնտեղ կա հոգու ստրկություն» միտքն ուղղված է հենց այս ստեղծագործությանը:

Երկը գրվել է 1934 թվականին: Այս շրջանում ստեղծված գործերի մեծ մասը գրողի ծանր ապրումների, նրա փոթորկահույզ ներաշխարհի, կործանվող հայրենիքի, ժողովրդի ազատագրության ուղիների փնտրտուքի, հակասությունների և հուսալաքությունների արտահայտություններն են, որ ծնունդ են առել ցեղասպանություն տեսած ժողովրդի անվերջանալի տառապանքներից:

Թոթովենցը խաղաղ ու անփույթ սկսում է իր պատմությունը: Անխախտ հանդարտությամբ նա թվարկում է այն նյութերը, որոնք «հին ժամանակների իշխողները» օգտագործել են քաղաքի ամրոցի շինության համար. «ձվի միջուկը, կաթ և մարդկային ստրուկների քրտինքն ու արյունը»:

Գիշերները «արյունաբեու ավազակները» լցվում էին բերք ու բարիքով ծանրաբեռնված դաշտերը, կողոպտում ու սպանում էին մարդկանց, իսկ առավոտյան՝ հեռանում: Դաշտը բարի էր, բերքը՝ առատ, լեռան քաղաքը՝ հյուրընկալ: Երբ վրա էր հասնում ձմեռը, օտար աշխարհներից այս քաղաքն էին թափվում բազմաթիվ աղքատներ: Եվ այսպես բարի լեռն իր ուտերին պահում էր և քաղաքի բնակիչներին, և ավազակներին, և աղքատ օտարականներին:

Թոթովենցը բարձր է գնահատում «քրտինքով հաց վաստակելու անհուն հաճույքը», ինչը ավազակին դարձնում է հողի աշխատավոր ու արարիչ: Ժամանակի ընթացքում ավազակությունն ու ավազակներն անհետանում են, և դաշտում լեռան սպիտակ քարից կառուցվում է առաջին սպիտակ տնակը, որից հետո տներ կառուցելը դառնում է «առօրյա սովորություն»:

Դաշտում սկսում են առաջանալ բնական ավազաններ, որոնց հատակին ազնվագույն տեսակի կավ էր գոյանում: Քաղաքի բնակիչներից մեկը՝ քարտաշ Դավթի որդի Անդրեասը, փորձում է այդ կավից աղյուսներ շինել:

Հենց սկզբից էլ Անդրեասի կերպարը գրավում է ընթերցողի ուշադրությունը: Նա չգիտեր, թե ինչպես են օգտագործում կավը, երբեք նման բան չէր արել, սակայն հանձն է առնում դրանից աղյուսներ՝ իսկ աղյուսներից: տներ շինել: Հայրը չէր հավատում, որ դրանից ինչ-որ բան դուրս կգա, սակայն չէր կարող ստիպել որդուն ձեռք քաշել իր նպատակից, որովհետև որդին այլևս երեխա չէր:

Անդրեասի աշխատասիրության ու հնարամտության շնորհիվ սովորական կավը վերածվում է աղյուսի, ապա՝ կիսալսողովակների ու խողովակների, փարչերի, գինու և ջրի կարասների, թասերի, երկարավիզ սրվակների...

Ձմռանը բրուտանոցում աշխատանքը կանգ էր առնում, իսկ ահա կարմիր կտուրներով կարմիր աղյուսե պատերից ներս տղամարդիկ «Անդրեասի բրուտանոցում շինված ու նրա հնոցում թրծված հողե կարմիր թասերով» թանձր գինի էին խմում, կանանց առօրյայի մաս էր կազմում բամբակի բոժոժներ մաքրելը, ծամոն ծամելը, հղիանալը, անվերջ շաղակրատելն ու ծիծաղելը:

Ինչպես քաղաքի մյուս բնակիչները, ծերունի Անդրեասն էլ բարի էր ու աստվածավախ: Նա կարդում էր Ավետարանն ու մագաղաթյա հոտավետ այլ գրքեր և պատմում տներիցներին լեռան քաղաքի ու քարտաշ Դավթի մասին: Ու չնայած Անդրեասը բոլորված էր

քրիստոնեական հավատով, հենց նրա սարկոֆագի մեջ, հեթանոսական սովորության համաձայն, մեծ հարսը մի փարչ գինի է դնում դագաղի գլխավերևում և մի կողով ծիրան: պապի ոտքերի մոտ: Սա խոսում է հին ավանդույթների արժևորման ու պահպանման մասին: Նման դրվագները քիչ չեն վիպակում: Բարի ավանդույթների կրողն է ողջ գերդաստանը, որ ապրում է մի կտորի տակ, հաշտ ու խաղաղ: Այստեղ է, որ արվեստը փոխանցվում է ժառանգաբար: Դավիթ-Անդրեաս-Երեմիա-Հովնաթան:

Ժառանգականության հարցը հայ ընտանիքի համար միշտ էլ կարևորագույն խնդիր է եղել (հիշենք մեր հերոսական էպոսի Մեծ Մհերին): Ծնրունի բրուտին տանջում էր իր անդրանիկ որդու՝ Երեմիայի գավակ չունենալու հարցը: Եվ քանի որ մահացել էր Երեմիայի անպտուղ կինը, հարկ էր, որ որդին ամուսնանար ու թոռներ պարգևեր հորը: «Եվ Երեմիայի ծառը ծաղկեց ու տվեց գույնզգույն պտուղներ»¹:

Երեմիայի երկրորդ կինը, հակառակ իր տարիքին, համարվում էր մեծ հարսը: իբրև անդրանիկ գավակի ամուսին: Հայ ընտանիքում ավագը մեծարանքի ու պատվի է արժանի բոլոր ժամանակներում: Երբ Անդրեասը խոսում է Հովնաթանի հետ, նշում է սերնդի ավագներին: Եվ ավագներն են պահպանում սերունդն ու ժառանգականությունը: Անդրեասն ուներ յոթ երեխա, սակայն, որպես իր սերնդի շառավիղ նա նշում է Երեմիային՝ ավագ որդուն: Իր հոգու և մարմնի պատկերը ծնրունին տեսնում էր Երեմիայի անդրանիկ որդու՝ Հովնաթանի մեջ: Նրա բովանդակ սերը, որ տածել էր դեպի կավը, դեպի մայր հողը, կենտրոնանում է Հովնաթանի վրա: Եվ մի օր կանչում է թոռանն ու գրել տալիս. «Հայրապետ ծնավ Առաքել, Առաքել ծնավ Դավիթ, Դավիթ ծնավ Անդրեաս, Անդրեաս ծնավ Երեմիա, Գրիգոր, Պետրոս, Պողոս, Սառա, Յուդաբեր, Հռիփսիմե, Երեմիա ծնավ Հովնաթան, Մարգարիտ և Դավիթ»: Ապա կանգ է առնում, կարոտագին նայում Հովնաթանի կապույտ ու շողշողուն աչքերին և նրանությամբ շարունակում. «Հովնաթան ծնավ Անդրեաս»²:

Ծնրունու հոգում թրթռում է անմահությունը, նրակներում գրնգում արյունը: Ժառանգականության պահպանման խնդիրը տեսանելի է նաև նրա շարադրանքի մեջ, որ աստվածաշնչյան ոգով է. ոչ թե Երեմիայի կինը «ծնավ Հովնաթան», այլ «Երեմիա ծնավ Հովնաթան»: Աստվածաշնչյան ոգով են նաև Անդրեաս պապի վերջին խոսքերը. «...կավ էի, նորից կավ եմ դառնալու»:

Ընտանիքում ամենից ավանդապահը Անդրեասն էր, ով բարկացել էր մեծ հարսի վրա ծամերը կտրելու համար. «լավ չարավ»: Կյանքի վերջին րոպեներին, ի նշան հաշտության, պապը թույլ է տալիս, որ հարսը համբուրի իր դողդոջուն ձեռքը:

Հովնաթանը ներկա չի գտնվել պապի շիրմաքարի հանգչեցնելուն: Ամբողջ այդ ժամանակ նա բրուտանոցում էր աշխատում: Մի օր էլ հայրը մտնում է բրուտանոց, տեսնում որդու աշխատանքը, զարմանում ու զմայլվում. քառասյին կավը ձև էր ստացել, նմանվել պապին: Երեմիան նրբեք չէր մտածել, որ կավը, բացի թասերից, փարչերից ու աղյուսներից կարելի էր օգտագործել նաև անմահության համար:

Պապի կիսանդրիից հետո Հովնաթանը սկսեց համարձակորեն զբաղվել արձաններ շինելով: Նա «ըմբռնեց մարմնի ձևերը, հասարակ աչքերով աննշմարելի խորությունները, բարձունքները և ծավալները»³:

Երեմիան հրճվանքով է նայում որդու ամենափոքր փորձերին, սակայն շուտով՝ հորնդբայրների ու նրանց որդիների բողոքներից հետո, Հովնաթանը ստիպված է լինում սեփական աշխատանքով զբաղվել բոլորից թաքուն: Բոլորից թաքուն նա քանդակում է եղբորը՝ Դավթին՝ խոստանալով, որ ձի կնստեցնի, ապա նաև քրոջը՝ Մարգարիտին, ինչը և պատճառ է դառնում Հովնաթանի՝ օտար երկիր մեկնելուն:

Օտարությունից Հովնաթանը վերադառնում է որպես մեծ արվեստագետ, ով կավից ու քարից կերտում է մարդկության թշվառությունը, գրկանքն ու հալածանքը, ինչին ենթարկվում է նաև ինքը:

¹Թորոլվեց Վ., Ստեղծագործությունների ժողովածու, Եր., «ԷդիթՊրինտ», 2013, էջ 277:

²Թորոլվեց Վ., Ստեղծագործությունների ժողովածու, Եր., «ԷդիթՊրինտ», 2013, էջ 278:

³Նույն տեղում, էջ 290:

Մահվանից հետո միայն թանգարանում մի մեծ դահլիճ հասկացվում է Հովնաթանի գործերի համար, իսկ վերջին հուշարձանը հանձնվում է Երիտասարդ արվեստագետներին՝ սպիտակ մարմարից քանդակելու:

Այդ սպիտակ մարմարի տակ հանգչում են Հովնաթանի ոսկորները, և բլրի ստորոտում փորագրված է.

Հովնաթան՝ որդի Երեմիայի

Վիպակի սկզբից մինչև վերջ արարելու արվեստն է՝ պարզագույնից մինչև կատարելություն հույս առնելից մինչև սպիտակ մարմարն հուշարձաններ: Եվ այս արարման դժնդակ ճանապարհին ոչ մի բան պատահական կամ ավելորդ չկա, ամեն ինչ պահանջված է ու անհրաժեշտ: Եվ ինչպես աղյուսները մարդկանց «ցած բերեցին» լեռան կատարից դաշտներն ու այգիները, այնպես էլ իսկական արվեստը մարդուն դարձնում է ավելի ընտանի, ավելի բարոյական, ավելի բարի ու ավելի ազատ: Եվ ինչպես անհրաժեշտությունից ծնվեցին տարբեր տնասկի աղյուսներն ու խողովակները, անոթներն ու կարասները, թասներն ու սրվակները, այնպես էլ անհրաժեշտությունից ծնվեցին Հովնաթանի քանդակները՝ արվեստի բարձրագույն կոթողները:

Անդրեասի որդիները, թոռներն ու ծոռները երբեք չիմացան, թե երբ և ինչպես սովորեցին ձևավորել կավը, սովորեցին այնպես, «ինչպես երեխաները սովորում են ձեռները տանել բերանները»:

Ստեղծագործության ուսումնասիրությունը բերում է այն համոզման, որ հայ ոգու, հայ մտքի, արվեստի ազատագրումը գրողի ողջ կյանքում մնացել է առաջնային: Թոթովենցի վիպակը կյանքի խոր դիտողության արդյունք է: Նա գեղարվեստական պատումը ներքուստ բոցավառում է ոգեղեն շնչով և ստեղծում մարդկային փխրուն հոգիներ, պարզ ու թափանցիկ բնավորություններ:

Լինելով արևմտահայ, սփյուռքահայ և խորհրդահայ գրականության ավանդների կրողն ու ներկայացուցիչը: Թոթովենցն ուսումնասիրման արժանի ժառանգություն է թողել նաև լեզվաբանական տեսանկյունից, քանի որ այս դեպքում գործ ենք ունենում գրական հայերենի երկու ճյուղերի հետ: Նա մեր գրականության այն սակավ ներկայացուցիչներից է, ում ստեղծագործությունը հասկապես արժևորվում է գրական հայերենի երկու տարբերակների համատեղումով:

Պատկերներ ստեղծելու անառարկելի տաղանդն ու նուրբ զգացողությունը գունեղ ներդաշնակությամբ հարստացնում են գրողի արձակը նրա գեղարվեստական աշխարհը դարձնելով առավել բազմաշերտ ու ինքնատիպ: Թոթովենցի՝ իմաստով հագեցած նախադասությունների մեջ չկան դատարկ տարածություններ: Նա միտքը կառուցում է մանրամասների ճշգրիտ արժեքավորմամբ, որի շնորհիվ պատումը դառնում է ավելի խիտ ու հագեցած: Վիպակը գրված է նկարագրությունների ճշգրտությամբ, պատկերավորությամբ, անսպասելի համեմատություններով ու չափազանցություններով. «Դաշտի ծիրանը լինում է բռունցքի չափ, տանձը՝ ինչպես երեխայի գլուխը, քաղցր ու ջրոտ... իսկ մեխակը հնձում են, ինչպես խտրը»¹:

Թոթովենցն այն սակավաթիվ գրողներից է, ում արձակն արտացոլում է արևմտահայ գյուղն ու կենցաղը, սակայն չի դառնում սոսկ գյուղագրություն: Նա իր գունագեղ լեզվամշակույթը ստեղծում է ոչ միայն հեղինակի կամ քնարական հերոսի խոսքի միջոցով, այլև լսելի է դարձնում իր հերոսների խոսքը:

Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ Վահան Թոթովենցը գոհ է դարձել ստալինյան բռնարարքներին (բանտարկվել է 1936 թվականին, 1938-ին: գնդակահարվել, հետմահու արդարացվել), կարելի է ասել, որ նրա ճակատագիրը ինչ-որ տեղ համընկնում է վիպակի գլխավոր հերոսի ճակատագրին: Մարդկային չարությունը, խավար միտքը, հետամնացությունը և ճրիակների իշխանությունը թույլ չեն տալիս, որ արվեստագետն ստեղծագործի խաղաղությամբ և խնդությամբ:

¹ Թոթովենց Վ., Ստեղծագործությունների ժողովածու, Ե. »Էդիթ Պրինտ«, 2013, էջ 268:

Վահան Թոթովենցի ապրած ամբողջ կյանքը խորունկ հայրենասիրության, վառ ու ազնիվ քաղաքացիական նվիրվածության մի պայծառ օրինակ է:

Գրականություն

1. Թոթովենց Վ., Ստեղծագործությունների ժողովածու, Ե. «Էդիթ Պրինտ», 2013:
2. Թոթովենց Վ., Երկեր, գիրք 1, Ե., «Սովետական գրող», 1988:
3. Աղայան Ն., Վահան Թոթովենց, Ե., 1992:
4. Արզումանյան Ս., Վահան Թոթովենց, Ե., 1961:
5. Մանուկյան Ս., Վահան Թոթովենց, Ե., 1959:
6. gradaran.mskh.am:
7. freeboks.do.am:
8. akumb.am:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Անի Շիրինյան- ԱրՊՀ գրականության և լրագրության ամբիոնի հայցորդ
e-mail: shirinyanani@rambler.ru

Նոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի անդամ, Բ.Գ.Դ., Ս.Խանյանը: